

Restaurování štukové výzdoby v letohrádku Hvězda vedené Pavlem Janákem a jeho předchůdci

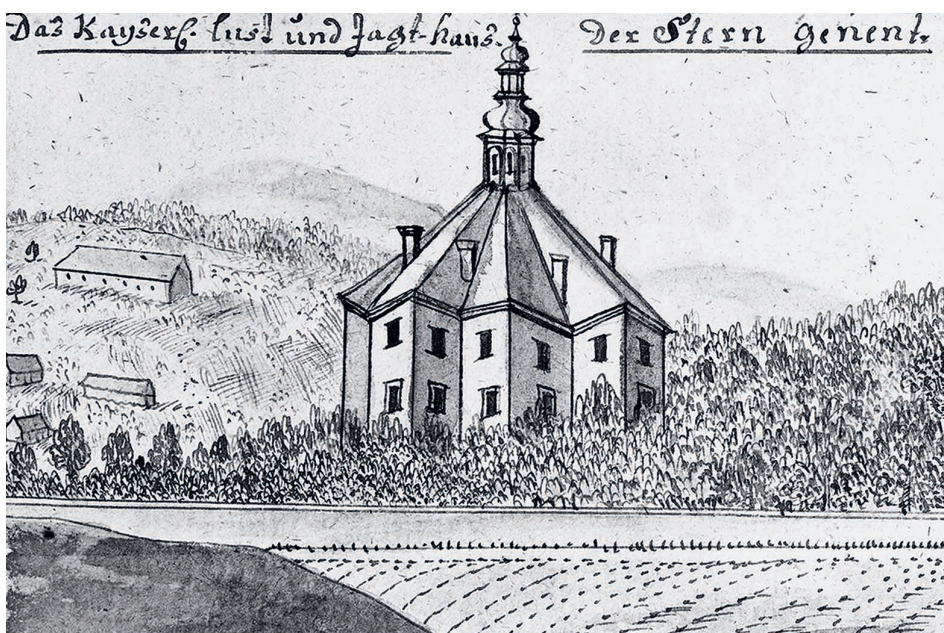
Pavla MIKEŠOVÁ

ANOTACE: Článek seznamuje čtenáře se snahami o restaurování štukové výzdoby v letohrádku Hvězda v průběhu let 1874–1950. Na podkladě komentářů dobového tisku, odborné literatury a dosud neuveřejněných archiválií rozkrývá historii restaurování renesančních štuků počínaje snahami památkové veřejnosti ve druhé polovině 19. století přes angažmá Karla Fialy v roce 1922 a konče obnovou Hvězdy vedenou Pavlem Janákem v letech 1948–1950.

Úvod

Když se v roce 1866 otevřel poprvé po osmdesáti šesti letech letohrádek Hvězda, vzbudila jeho štuková výzdoba mezi Pražany nebývale silnou odezvu. V časopise Světozor se dočteme: „(...) jen jako pověst o zakletém zámku udržovalo se mezi Pražany podání, že ve Hvězdě skryty jsou jakési krásy; neboť nebylo pamětníka, jenž by je viděl (...).“¹ I dnes se pozastavujeme s obdobnými dojmy jako naši předchůdci nad krásou a zachovalostí štuků v tomto Lusthausu Ferdinanda Tyrolského. Štuková výzdoba Antonia Brocca a jeho dílny,² jež zdobí přízemí této pozoruhodné stavby, budí dojem, jako by se jí ani na okamžik nedotkl zub času. Takové pozorování vede logicky k otázce, zda a kým byly štuky ve Hvězdě restaurovány. Tento badatelský otazník si pokládá (kromě jiného) projekt NAKI II, *Renesanční a manýristický štuk v Čechách a na Moravě* (id. č.: DG18PO20VV005), jenž se za interdisciplinární spolupráce historiků umění, archivářů, restaurátorů, technologů a památkářů snaží pochopit staré a zároveň vyvinout nové materiály a technologie vhodné pro restaurování těchto výjimečných památek. Předkládaný článek, založený na archivním průzkumu a rešerši dobového tisku a literatury, je jedním z prvních kroků vedoucích k pochopení této doposud opomíjené problematiky v historii letohrádku Hvězdy.

Zámeček, jak byla Hvězda v tisku 19. století poeticky popisována, měl od roku 1780 ve správě vojenský erár.³ Ten jej využíval ke skladování střelného prachu a z toho důvodu jej nebylo možné navštívit, na rozdíl od obory, jež měla být od 90. let 18. století s výjimkou západního cípu přístupná.⁴ K otevření letohrádku došlo paradoxně během válečného konfliktu v roce 1866, kdy rakouská armáda narychlo opustila letohrádek, aby si po ní dorazivší Prusové snadněji odvezli válečnou kořist v podobě střelného prachu. O tom, že sklad sloužil svému účelu naplno, svědčí vyúčtování pře-

1

stavby letohrádku z 22. května 1787, kde je uvedeno, že zde má být uloženo celkem 3 900 centnýřů prachu – z toho v přízemí 2 900 centnýřů, v prvním patře 1 000 centnýřů a další pak v přilehlé míčovně.⁵

Po skončení války byl letohrádek ještě po dobu několika týdnů volně přístupný. Toho nejvíce využila historiemiilovná veřejnost, která sem pořádala četné výpravy. Válečnou událost z léta roku 1866 komentoval dobový tisk ještě

Obr. 1. Friedrich Bernhard Werber, pohled na letohrádek Hvězda a okolí, 1752, kresba ze *Sborníku českých a moravských měst*. Foto: B. Končinský, 1942, fotografická sbírka NPÚ, GmŘ, inv. č. 26.125.

Purš, Štuková výzdoba letohrádku Hvězda. Průvodce, Praha 2017. – Jan Bažant – Nina Bažantová, *Víla Hvězda v Praze. Mistrovské dílo severské renesance*, Praha 2013.

3 Dne 21. října 1779 vydal Josef II. pokyn polnímu zbrojmistru Josefu hraběti Siskovicovi, vojenskému veliteli Čech, aby zařídil zahájení přestavby na prachárnu. Ondřej Švehelka, Přestavba letohrádku Hvězda na prachárnu v letech 1779–1781 ve světle pramenů Českého gubernia a Stavebního úřadu na Pražském hradě, *Archivní časopis* 66, 2016, č. 2, s. 141–156, zvl. s. 141.

4 Josef Svátek, Královský letohrádek „Hvězda“ u Prahy, *Zlatá Praha*, 1892, č. 12, s. 140.

5 Vojenský historický archiv, fond Vojenské stavební úřady, Fortifikační místní ředitelství Praha, II, sign. GD-P II, inv. č. 32, kart. 17.

■ Poznámky

1 Josef Svátek, Hvězda u Prahy, *Světozor*, 1867, č. 1, 18. 7., s. 6.

2 Uměleckohistorickému zhodnocení štukové výzdoby letohrádku Hvězda, které ale není předmětem této studie, byla vzhledem k jejímu významu a kvalitám věnována již dostatečná pozornost. Nejnovější poznatky shrnují: Ivan Prokop Muchka – Ivo Purš – Sylva Dobalová et al., *Hvězda. Arcivévoda Ferdinand Tyrolský a jeho letohrádek v evropském kontextu*, Praha 2017. – Sylva Dobalová – Ivo

2

o rok později. V prvním čísle týdeníku Světozor v roce 1867 čteme: „Teprv loňského roku – právě v době nejsmutnější za války s Prusy náhle otevřely se závory a Hvězda každému byla přístupna... Jakž tehdejší navštěvovatelé Hvězdy opuštěné žasli, vidouce ovšem již na mnoze porouchané krásy její vnitřní a dojísta každý si přál, aby tak krásná památka minulosti naší důstojněji se opatřila, než dosud bylo...“⁶ Třetí vydání Světozoru z 26. července 1867 komentovalo stav dochování štuků takto: „Budiž konečně podotknuto, že reliefs na své stěh ještě ku podivu dobře zachovány jsou; jen sem tam trhnutím v klenutí i reliefs částečně utrpěly.“⁷

Prvotní zájem ze strany odborné veřejnosti

Tato vůbec první zkušenost s bohatou štukovou dekorací nezůstala bez odezvy ze strany odborné veřejnosti. V roce 1866 nechal svobodný pán Josef Alexander Helfert, prezident c. k. Ústřední komise pro vyhledávání a zachování historických a uměleckých památek (ve funkci v letech 1863–1910),⁸ štuky nakreslit a odlít v sádře, aby se umělecké kruhy ve Vídni začaly o osud letohrádku více zajímat.⁹ Ani Helfertova autorita ovšem nestačila, aby armáda z letohrádku odešla nadobro, a po několika týdnech byl letohrádek opět uzavřen. Tento počín rezoval u odborné veřejnosti a vzbudil tak úsilí o záchranu velkolepé štukové dekorace a s tím spojenou snahu o důslednější objasnění umělekohistorické hodnoty letohrádku Hvězda. Do 60. let 19. století lze proto datovat vůbec první umělekohistorické popisy štukové výzdoby. V roce 1867 uveřejnil Jan Erazim Vocel, konzervátor stavebních památek Prahy, ve *Zprávách Ústřední komise pro vyhledávání a zachování historických a uměleckých památek* memorandum bojující

za definitivní odchod armády z letohrádku.¹⁰ Zde poprvé formálně kriticky zhodnotil štukovou výzdobu letohrádku, datoval ji do doby Rudolfa II. (odvolával se na letopočet 1589 na římské křeslo) a určil její materiálové složení jako tzv. *Pasta Praga* (staroměstské vápno/Altstädter Kalk), která se měla za Rudolfa II. hojně vyrábět. O rok později se k tématu vyjádřil Cornelius Schöffner, tajemník Krasoumné jednoty, který ve Zprávách Ústřední komise uveřejnil komentář k technickému stavu štuků, když konstatoval: „Zachování je výborné, s výjimkou hluboce nahromaděného prachu v otvoru stropu u vchodu, jenž byl proražen pro snadnější přepravu sudů prachu do horního patra, a některé menší škody.“¹¹ Dále uvedl, že části štuky, které se nacházejí na zemi, jsou snadno „drolitelné“ (zerreiblich) a že stropy postrádají jakoukoli výmalbu nebo zlacení. V případě, že by došlo k čištění štukové klenby, muselo by se provádět mechanicky rukou profesionálního umělce.¹²

Kromě odborníků z řad veřejnosti se do věci odchodu armády vložilo také Hlavní město Praha. V politickém časopise *Obrana* se v roce 1871 můžeme dočíst, že „Obec hlavního města Prahy vyjednávala během několika let právě minulých s c. k. úřady... by byly odstraněny zásoby střelného prachu z královského loviště a letního hrádka Hvězdy u Prahy (...) Zastupitelstvo obce pražské nemeškalo při každé se naskytující příležitosti snahy své vynakládati na to, aby letohrádek Hvězda určen byl k účelům jiným.“¹³ V roce 1873 podala Umělecká beseda žádost konzervátorovi stavebních památek Prahy panu Benešovi, aby ve Hvězdě nevznikl hospital pro vojenské rekonvalescenty.¹⁴ O tom, že tato kauza hýbala českou odbornou veřejností, svědčí komentář Augusta Sedláčka, který zaznamenal supliky,

Obr. 2. Friedrich Bernhard Werber, pohled na kostel Panny Marie Vítězné na Bílé Hoře a letohrádek Hvězda, 1752, kresba ze Sborníku českých a moravských měst. Foto: B. Končinský 1942, fotografická sbírka GnŘ NPÚ, inv. č. 16.130A.

jež byly psány úřadům, aby z letohrádku byla odstraněna prachárna. Ústřední komise se v této věci obrátila na pražského primátora dr. Klaudyho, Generální štáb v Praze, České místodržitelství, ministerstvo války, ministerstvo vnitra a předsedu vlády.¹⁵ Tyto snahy byly vyslyšeny v roce 1874, kdy Říšské ministerstvo války dalo Generálnímu štábu v Praze rozkaz, aby armáda vyklidila letohrádek a předala jej do správy c. k. zámeckého hejtmánství.¹⁶

Prohloubený badatelský zájem

Se zpřístupněním letohrádku se pojil prohloubený badatelský zájem. Již o rok dříve, než armáda letohrádek definitivně opustila,

■ Poznámky

⁶ Viz Svátek 1867 (pozn. 1), s. 6.

⁷ Josef Svátek, Hvězda u Prahy, *Světozor*, 1867, č. 3, 26. 7., s. 25–26.

⁸ Petr Štoncer, Organizační vývoj státní ochrany památek v letech 1918–1945, in: *Péče o architektonické dědictví. Vybrané kapitoly k tématu péče o stavební a umělecké památky. Sborník prací*, I. díl, Vývoj a východiska památkové péče, její právní ukotvení a ekonomické přístupy, Praha 2008, s. 53.

⁹ August Sedláček, Hvězda zámeček, in: *Hrady, zámky a tvrze Království českého*. Díl VIII, Rakovnícko-Slánsko, Praha 1891, s. 299–303.

¹⁰ Jan Erazim Vocel, Das Königliche Jagdschloss Stern, *Mittheilungen der K. K. Central-Commission der Erforschung und Erhaltung der Baudenkmäler* XII, 1867, s. V–VI.

¹¹ „...die Erhaltung ist meist vortrefflich mit Ausnahme in den Tiefen angehäuften Staubes einer Öffnung im Plafond des Einganges, die zum Behuse der leichteren Beförderung der Pulverfässer nach dem oberen Geschoße durchgeschlagen worden sein mochte, und einiger kleineren Schäden...“ Cornelius Schöffner, Das kaiserliche Lustschloss im Sternthiergarten bei Prag, *Mittheilungen der K. K. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmäler* XIII, 1868, s. XCI.

¹² Idem, s. XCI–XCII.

¹³ *Obrana politický časopis pro náš lid*, 1871, č. 13, 2. 7., s. 150–151.

¹⁴ František Zákres, Jednatelská zpráva o činnosti správního výboru Umělecké besedy v Praze ve spolkovém roce 1873, in: *Jednatelská zpráva Umělecké besedy ve správním roce 1873*, Praha 1873, s. 8.

¹⁵ Viz Sedláček (pozn. 9), s. 299–303.

¹⁶ Jaroslava Hausenblasová, Stavební vývoj letohrádku Hvězda – písemné prameny a jejich interpretace, in: Mucha – Purš – Dobalová (pozn. 2), s. 52–65, zvl. s. 65.

Obr. 3. František Schmoranz – Emil Hofmeister, letohrádek Hvězda, náčrty půdorysu přízemí s rozkreslením kompozice stropů, 1866. Převzato z: Wilhelm Lübke, *Geschichte der Deutschen Renaissance*, Stuttgart 1873, s. 637.

okomentoval štukovou výzdobu Hvězdy ve své práci o dějinách německé renesance Wilhelm Lübke: „... založené na skutečně důmyslném dělení, které používá nové motivy v každé místnosti, nikde se neopakující, spojené s nejlepším rysem architektonické linie nevyčerpatelného bohatství představivosti a mistrovského technického provedení, patří tyto práce bezesporu k největším pokladům renesanční výzdoby na této straně Alp.“¹⁷ Publikoval rovněž půdorysy podzemí a přízemí od architektů Františka Schmoranze¹⁸ a Emila Hofmeistera, které vznikly v roce 1866 právě během týdnů uvolnění.¹⁹ Jednalo se o první publikované plány vůbec.

V roce 1875 našel archivář David Schönherr v tzv. Pestarchivu v Innsbrucku archiválie potvrzující, že letohrádek nechal postavit Ferdinand Tyrolský. Jednalo se o svazek pěti listin s nápisem *Epitaphium zum gulden stern in neuen tiergarten zu Prag* a šlo o návrhy textů na pamětní desku nebo listinu, jež měla být ve Hvězdě uložena.²⁰ V Čechách uveřejnily tuto zprávu dne 8. července 1875 *Slovanské listy*.²¹

Další bádání na sebe nenechalo dlouho čekat. V roce 1876 zahájila Ústřední komise průzkum Hvězdy. Za pomoci studentů vídeňské polytechniky vznikly pod vedením profesora Heinricha Ferstela kresby, na jejichž základě byly ve vídeňském Uměleckoprůmyslovém muzeu vyrobeny odlitky štuků a následně jejich fotografie. Celkem osmdesát odlitků je dnes ztraceno.²² Spolu s mědirytí, na jejichž přípravě se podíleli Louis Jacoby, profesor C. Hrachowina a V. Jasper, posloužily k přípravě reprezentativní publikace, která vyšla pod vedením Jacoba van Falke v roce 1879.²³ Právě Falke komentoval technické provedení štuků, když uvedl: „... Jsou vypracovány nesmírně lehkou virtuózní rukou z měkkého štku, téměř vždy provedeny velmi ploše a místy vřezány do hloubky pokrývající vyštukované plochy (...) Poněkud stranou, zda byly určeny k polychromování, nebo vystupují z barevného pozadí. Stopy barev nebyly nalezeny.“²⁴ Vůbec poprvé byly uveřejněny půdorysy všech čtyř podlaží a řez stavbou. Publikaci rovněž doplnily náčrty a řezy kleneb pěti sálů a dvou chodeb a fotografie osmdesáti odlitků.

Jako korektivní doplněk Falkovy knihy lze vnímat *Schloss Stern bei Prag* od Philippa Bauma z roku 1877.²⁵ Autor se sice mylně domníval, že „... zcela zmizelo umělecké zdobení stěn“, přesto je jeho interpretace pro na-

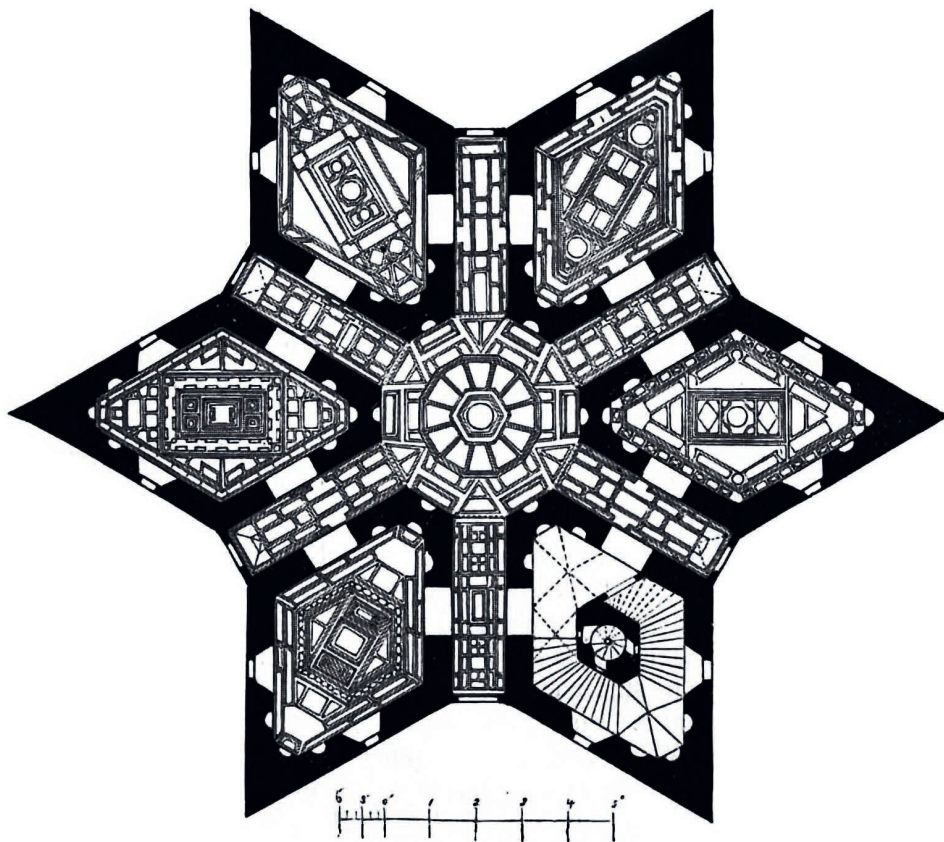

Fig. 176. Schloss Stern bei Prag. Erster Stock.

3

še bádání důležitá, neboť komentovala zachování štuků: „na druhé straně je ještě celkem dobře dochovaná štuková výzdoba klenutého centrálního prostoru, chodeb sklenutých valeňnou klenbou a sálů zaklenutých neckovou klenbou ve středu se zrcadlem.“ Falkovu obrazovou část obohatil Baum o náčrty a řez klenbou šestého sálu. Poněkud znepokojivá může být skutečnost, že náčrty kleneb se u obou knih liší v detailech figurálních výjevů. Lze to snad vysvětlit dobovou kreslířskou praxí, kdy základ byl pořízen na místě, ale defini-

■ Poznámky

¹⁷ „Durch die wahrhaft geniale Eintheilung, die in jedem Raum neue Motive verwendet, sich nirgends wiederholt, mit dem feinstem Zug architektonischer Linien unerschöpflichen Reichthum der Phantasie und meisterhafte, technische Ausführung verbindet, gehören diese Werke unbedingt zu den grössten Schätzen der Renaissance-decoration diesseits der Alpen.“ Wilhelm Lübke, *Geschichte der Deutschen Renaissance*, Stuttgart 1873, s. 637.

¹⁸ K osobě architekta Fr. Schmoranze viz literatura: Pavel Vlček – Jiří Hilmera: Schmoranz, František ml., in: *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*, Praha 2004, s. 587.

¹⁹ V poznámce 1 na s. 634 děkuje Lübke panu Emilu Hofmeisterovi, že se věnoval produkci půdorysů i odlitků, které mu poskytl, stejně jako zaslání odborného článku: „Herr

Emil Hoffmeister in Prag hat sich in anerkennenswerther Weise dieser Mühe unterzogen. Ihm veerdanke ich nicht bloss Abgüsse der Reliefs, sondern auch die hier mitgetheilten Grundrisse und einen mit Sachkenntniss geschriebenen Aufsatz, auf welche meine Darstellung beruht. Vgl. Dazu Centr. Comm. Mitth. 1867 u. 1868.“ Viz Lübke (pozn. 17), s. 634.

²⁰ Ivan Muchka, Slavnost položení základního kamene – renesanční plány Hvězdy, in: Muchka – Purš – Dobalová (pozn. 2), s. 114–121.

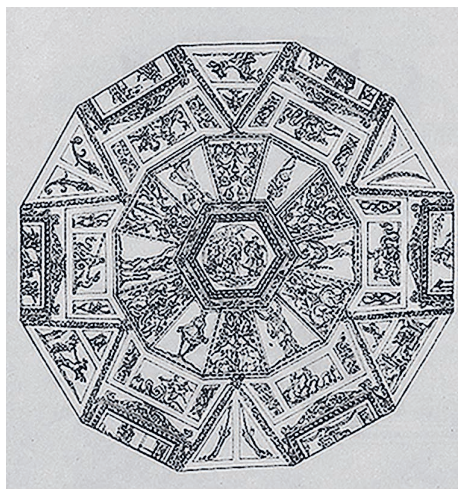
²¹ *Slovanské listy*, 1875, č. 28, 8. 7., s. 240.

²² Ve sbírkách Národního technického muzea se v současné době nachází zhruba 25 odlitků, ovšem ty mají různou provenienci (do NTM se dostaly ze Státní průmyslové školy v Praze, České techniky v Praze, Ústavu architektonického III a IV a z pozůstalosti stavitele Ruprechta z Liboce) a nejistou dataci kolem roku 1900, nelze je tudíž ztotožňovat se zmíněnými odlitky, jež vznikly v 70. letech 19. století ve vídeňském Uměleckoprůmyslovém muzeu a o jejichž uložení se dnes nic neví.

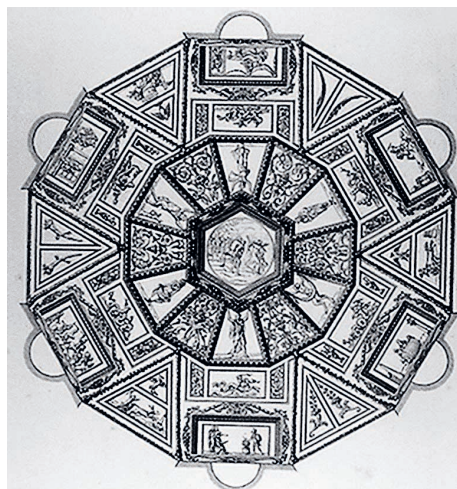
²³ Jacob von Falke, *Schloss Stern*, Wien 1879.

²⁴ „Sie sind mit unendlich leichter virtuoser Hand frei aus dem weichen Stuck herausgearbeitet, meist sehr flach gehalten und zuweilen selbst in die Tiefe der bedeckenden Stuckfläche hineingeschnitten ... Ob sie bestimmt waren, polychromirt zu werden, oder sich von einem farbigen Grunde herauszuheben, lassen wie dahingestellt. Spuren von Farbe haben sich nicht vorgefunden.“ Idem, s. 5–6.

²⁵ Phillip Baum, *Schloss Stern bei Prag*, Leipzig 1877, bez pag.

4

5

tivní kresba vznikla až v ateliéru, kde mohlo dojít k některým odchylkám od skutečnosti. Realitě více odpovídá Falkova publikace.

Několik zpráv k „restaurování“ štuků po roce 1880

Další komentáře v dobovém tisku a literatuře nenasvědčují tomu, že by do konce století štukatury podstoupily větší restaurátorský zásah. V roce 1880 informují *Zprávy Ústřední komise*, že Vojenská správa měla podat dobrozdání o zachování štuků, respektive že i přes dlouhodobé využití letohrádku jako skladu střelného prachu byly ornamenty v místnostech ušetřeny („*durchaus geschont wurden*“).²⁶ František Adolf Borovský vyslovil v roce 1887 v druhém díle svého průvodce po Praze přání, aby Hvězda byla v nejbližší době restaurována a obnovena.²⁷

Až v roce 1892 se v komentáři Josefa Svátka ve *Zlaté Praze* dočteme, že již po čtyři roky se s povolením Nejvyššího hofmisterského úřadu ve Vídni provádějí opravy v letohrádku Hvězda. Svátek zde uvádí, že v horním patře byl zbudován strop, v pěti pokojích prvního patra restaurovány krby, v přízemí setřeny nepůvodní nátěry zdí, byla obnovena původní velikost oken, jež byla zasklena a opatřena dřevěnými žaluziemi natřenými na zeleno, byly opraveny komíny. Protože se nedaly vysledovat stopy po starých freskách, byly zdi zabíleny štukem. Byly renovovány podlahy a hlavní vchod doplněn schody. Svátek rovněž konstatuje, že se počítá s obnovou štuků, kterou provedou zkušení štukatěři.²⁸

O tom, že obnova štuků neproběhla ještě ani v dalších sedmi letech, svědčí Svátkův citát z roku 1899: „... však potřebné opravy a doplňky na krásných štukaturách stropních musí provedeny býti rukou uměleckou, aby mistrovská práce vláských umělcův nijak nebyla netvořena. Tu bude povinností povolaných kruhův uměleckých v Praze, aby tuto nej-

důležitější část restaurace Hvězdy pod dozor svůj vzaly a jen rukám dovedných a s renesanční výzdobu tohoto druhu úplně obeznámených štukatérů ji svěřily: každé diletantství bylo by zde na škodu, která později už by se nedala odčinit.“²⁹

Také komentář v *Časopise společnosti přátel starožitností českých v Praze* z října 1911 spíše svědčí o tom, že do této doby žádné restaurování štuků neproběhlo. Je zde zaznamenána zpráva, že dr. Luboš Jeřábek³⁰ podal na Českém sněmu návrh zákona na ochranu krás a památek přírodních. Rovněž se zasazoval o to, aby byl upraven Jelení příkop i obora Hvězda a aby byl restaurován letohrádek s míčovnou.³¹

Restaurování štukové výzdoby v roce 1922 – první po mnoha desetiletích (?)

Nic nenasvědčuje tomu, že by se do roku 1918 situace ohledně restaurování štuků změnila. Do října tohoto roku spadala Stavební správa Pražského hradu, která řešila i možné zásahy v letohrádku Hvězda, pod Zámecké hejtmánství. To bylo podřízeno výše citovanému Nejvyššímu hofmisterskému úřadu ve Vídni. Po vzniku Československa byla Správa Hradu svěřena nejprve dohledu Národního výboru, posléze ministerstvu veřejných prací.³² V lednu 1920 byla ustanovena Stavební správa Pražského hradu, která byla podřízena Kanceláři prezidenta republiky. Do její kompetence spadl výběr hradního architekta. Tím byl 5. listopadu 1920 jmenován Josip Plečnik.³³ Jeho úpravy Hradu nevzbuzovaly velký ohlas, neboť odborná veřejnost volala po zachování Hradu jako přední umělecké a historické památky. Dovolávala se proto uplatnění svých námětů na rekonstrukci a konzervaci. Těmto hlasům nejlépe vyhovovalo založení architekta Karla Fialy (1862–1939), který nejprve působil jako vedoucí dostavby chrámu sv. Víta a po abdikaci Kamila Hilberta nastoupil dne 1. dub-

Obr. 4. Letohrádek Hvězda, klenba hlavního sálu Aenea a římských ctností, rytina, 1877. Převzato z: Phillip Baum, Schloss Stern bei Prag, Leipzig 1877, Blatt 2.

Obr. 5. Letohrádek Hvězda, klenba hlavního sálu Aenea a římských ctností, rytina, 1879. Převzato z: Jacob von Falke, Schloss Stern, Wien 1879, Taf. 3.

na 1920 na místo hradního stavitele.

Fiala disponoval ve funkci hradního stavitele rozsáhlými pravomocemi, spadala pod něj veškerá realizace projektů, vypracování rozpočtů, dozor a řízení Stavební správy, byl pověřen vedením zabezpečovacích prací a stavebněhistorickým výzkumem Starého královského paláce.³⁴ Mimo to prováděl na Hradě průzkum zaniklého kostela sv. Bartoloměje,³⁵ kapitulního děkanství,³⁶ malé Vikárky,³⁷ opravy interiéru kaple Všechných svatých³⁸ a realizoval Plečnikovy návrhy na úpravu prezidentova bytu.³⁹ Svě

■ Poznámky

²⁶ *Mittheilungen der K. K. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale*. Neue Folge VI, 1880, s. L.

²⁷ František Adolf Borovský, *Čechy. Díl III., Praha*. Část II. – Malá Strana, Kamenný most, Staré Město, Josefov, Nové Město, Vyšehrad, Holešovice-Bubny a okolí pražské, Praha 1887, s. 454–456.

²⁸ Viz Svátek (pozn. 4), s. 140–142.

²⁹ Josef Svátek, *Královský letohrádek Hvězda u Prahy, in: Ze staré Prahy*, Praha 1899, s. 124

³⁰ K osobě dr. Luboše Jeřábka (1864–1937) viz: <http://www.casopis.ochranaprirody.cz/zpravy-recenze/150-let-od-narozeni-lubose-jerabka/> – <https://biblio.hiu.cas.cz/authorities/235066>, vyhledáno 30. 4. 2019.

³¹ Zprávy. Ochrana a zachování památek, *Časopis společnosti přátel starožitností českých v Praze* 4, 1911, 15. 10., s. 176.

³² Věra Malá, *Hradní architekt a řízení stavební činnosti na Pražském hradě*, in: *Josip Plečnik – architekt Pražského hradu* (kat. výst.), Praha 1997, s. 123–139, zvl. s. 123–126.

³³ Idem 1997, s. 128.

³⁴ Viz Malá (pozn. 32), s. 128.

³⁵ Jana Maříková-Kubková, *Kostel (zvaný) sv. Bartoloměje a již. chodba (zaniklé)*, in: Pavel Vlček (ed.) et al., *Umělecké památky Prahy. Pražský hrad a Hradčany*, Praha 2000, s. 128–129, zvl. s. 128.

³⁶ Růžena Batková – Markéta Svobodová, *Kapitulní děkanství*, in: Vlček (pozn. 35), s. 235–237, zvl. s. 235.

³⁷ Růžena Batková, *Býv. královská „Lichtkomora“ (malá Vikárka)*, in: Vlček (pozn. 35), s. 237–238, zvl. s. 237.

³⁸ Klára Benešová – Pavel Vlček, *Kaple Všechných svatých*, in: Vlček (pozn. 35), s. 64–68, zvl. s. 66.

³⁹ Jan Frolík – Hana Dvorská – Pavel Vlček: *Pražský hrad*, in: Vlček (pozn. 35), s. 169–208, zvl. s. 184.

Obr. 6. Fotografie odlítků – detailů štukové výzdoby interiérů z letohrádku Hvězda. Převzato z: Jacob van Falke, *Schloss Stern, Videň 1879, Taf. 15–28.*

Obr. 7. Letohrádek Hvězda, klenba hlavního sálu Aenea a římských ctností, 1891. Převzato z: Augustin Sedláček, *Hrady, zámky a turze Království českého, díl 8, Rakovníko a Slánsko, Praha 1891, s. 281.*

dlouholeté poznatky shrnul v publikaci *Hrad pražský v době románské*.⁴⁰

O jeho angažmá ve věci restaurování štukové výzdoby v letohrádku Hvězda nemáme z odborné literatury žádné zprávy. Doposud se mělo za to, že štuky byly v průběhu 20. století restaurovány za obnovy celého letohrádku vedené Pavlem Janákem v letech 1948–1950. Tuto skutečnost snad vyvracejí archivní materiály dochované v archivu Pražského hradu a Památníku národního písemnictví. Celkem šest dokumentů naznačuje Fialovu úřední korespondenci adresovanou Kanceláři prezidenta republiky, Státnímu památkovému úřadu a sochaři Jaroslavu Krepčíkovi.

Chronologicky první z dokumentů se váže k datu 5. března 1922. Stavební správa Pražského hradu, respektive Karel Fiala, píše do Kanceláře prezidenta, že se k 7. březnu začne s pracemi na čištění stěn: „... kteréž jakož i bílení stěn obstaráno bude vlastními lidmi režijními. Při této příležitosti jest však záhodno provésti v zámečku různá ohledání, aby byl zjištěn stavební stav i po případě dekorativní zbytky na stěnách atd. Práce ta vyžadovati bude častého dohledu, aby dělnictvo, byť i zkušené, nějakého nedopatření se nedopustilo...“⁴¹ O měsíc později upozorňuje Karel Fiala Kancelář prezidenta republiky, že „... v přízemí, kdež jsou zachovány na stropě reliéfy, čistí se toliko stěny od zohyzdujícího špinavého bílení. Aby pak reliéfy přišly lépe k platnosti, měly by býti od odborníka – sochaře – vyčištěny.“⁴² V květnu téhož roku se naplňuje Fialovo podezření, že štuky nejsou v dobrém technickém stavu, a Fiala navrhuje tři akademické sochaře, kteří by měli být pověřeni jejich zajištěním: „Při poslední přehlídce opravných prací v zámečku Hvězdě zjistil podepsaný [K. Fiala], že některé štuky na přízemních klenbách jsou silně znečištěny a tím jich vzhled a účín velmi trpí. Touto nečistotou, nasazeným prachem a plísněmi trpí však také i do jisté míry hmota štuk, tím více, že některé byly již v době předchozí silně poškozeny. Jeví se též ve štukách těch mnohé trhliny a části jich jsou i odchlíplé a bylo by nejvýš na čase tyto štuky očistiti a uvolněné části upevniti. K pracím těm vzhledem k vysoké umělecké ceně figurálních a ornamentálních těchto štuk mohou býti přizváni toliko vyslovení umělci v oboru tom pracující...“

6

K provedení těchto prací navrhuji se tito umělci: Josef Kalvoda, Jaroslav Krepčík, Václav Antoš. K prohlédnutí a posudku štuk po stránce umělecké budiž dožádán pan profesor Jan Štursa. [...] Správa usuzuje výši jich nákladů: vyčištění a zajištění štuk ... 30 000 [...].“⁴³

O dva dny později se Stavební správa obrací na Státní památkový úřad o radu, jak se má postupovat při obnově štukové výzdoby ve Hvězdě: „... vysoce umělecké štuky v zámečku Hvězdě jsou velice znečištěny, touto nečistotou a plísněmi trpí a jest pozorovati, že v poslední době některé, byť i menší součásti štuk se uvolňují – jest tudíž dle úsudku stavební správy na čase pomýšleti aspoň na vyčištění těchto drahocenných plastických památek a pokud bude nutno jich zajištění. K tomu cíli dovoluje si žádati státní památkový úřad o posudek, v jakém smyslu mělo by se toto čištění provésti a zároveň žádá o vyjádření zdaž páni akad. sochaři Antoš, Krepčík, Kalvoda mohli by být pověřeni provedením tohoto čištění a zajišťování štuk.“⁴⁴ Státní památkový úřad odpovídá o týden později, že „... není námitek proti tomu, aby akad. sochaři: Antoš, Krepčík, Kalvoda byli pověřeni provedením čištění a zajišťování štuk v zámečku Hvězdě za odpovědného vedení akad. sochaře Krepčíka, který poskytuje vykonanými již pracemi dostatečné záruky provedení – odpovídajícím moderním zásadám na ochranu památek. Bude-li tato skupina provedením oprav pověřena, bylo by možno buď komisionelně na místě neb spolkovou dohodou s akad. sochařem Krepčíkem a zástupcem stavební správy hradu stanoviti program a postup prací.“⁴⁵

7

V této souvislosti zasílá Stavební správa sochaři Jaroslavu Krepčíkovi dne 27. května 1922 zprávu o plánovaném čištění štuků ve Hvězdě spolu s požadavkem na určení rozpočtu: „... Za tou příčinou Vás žádáme, by jste byl tak laskav a plastiky ty sobě prohlédli a podal o těchto zde zmíněných nutných pracích svůj referát, po případě návrh, jak by se tyto provésti měly a rozpočet.“⁴⁶ Poslední informace týkající se plánovaného čištění a zajištění štukové výzdoby podávají stavební deníky Karla Fialy z let 1920–1922. Jedná se o Fialovy osobní zápisky, které si vedl ke všem realizacím na Hradě. Zde

■ Poznámky

⁴⁰ Věra Malá, Medailon Karel Fiala, Architekt, roč. 43, č. 23, 1997, s. 49–50. – Pavel Vlček, Fiala Karel, in: *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*, Praha 2004, s. 169–170. – Jiří Sekera, *Architekt Karel Fiala*, Blatná 2017.

⁴¹ Archiv Pražského hradu (dále jen APH), fond Stavební správa Pražského hradu z let 1919–1948, sign. Ss II/37-10, inv. č. 422, Řemeslnické práce (nabídky a rozpočty).

⁴² Památník národního písemnictví (dále jen PNP), Depozitář Správy národní kulturní památky Hvězda; Rukopisy, fotografie a plány ke stavební historii letohrádku Hvězda, 25. dubna 1922.

⁴³ PNP, Depozitář Správy národní kulturní památky Hvězda; Rukopisy, fotografie a plány ke stavební historii letohrádku Hvězda, 15. května 1922.

⁴⁴ APH, fond Stavební správa Pražského hradu z let 1919–1948, sign. Ss II/37-10, inv. č. 422, Řemeslnické práce (nabídky a rozpočty), 17. května 1922.

⁴⁵ Ibidem, 23. května 1922.

⁴⁶ Ibidem, 27. května 1922.

8

Obr. 8. Jindřich Eckert, letohrádek Hvězda, hlavní sál Aenea a římských ctností, 1915. Fotografická sbírka NPÚ, GnŘ, inv. č. F 1.322.

se dočítáme, že v průběhu května až července 1922 se ve Hvězdě provádí „čištění a různé menší opravy, čistí se plastiky v přízemí“.⁴⁷

Další archivní materiály nebyly nalezeny a výše citované materiály nepodávají zcela přesnou představu o míře restaurování. Pokud by se jednalo o prosté očištění štuků bez dalších zpevňujících zásahů, je otázka, zda by k takové práci byli povolováni akademičtí sochaři a profesor Jan Štursa. Otázkou rovněž zůstává angažmá výše citovaných sochařů Krepčíka, Antoše a Kalvody. Přestože všichni dokončili své vzdělání v sochařské speciálce u Josefa Václava Myslbeka na Akademii výtvarných umění, nejsou známy jakékoli štukatérské práce, které by je předurčovaly k restaurování v letohrádku Hvězda.

Jaroslav Krepčík (1880–1959) působil za svého života jako sochař, malíř a grafik. Uplatnil se také jako restaurátor plastik. V roce 1906, dva roky po ukončení studií, spolupracoval díky doporučení profesora Myslbeka na restaurování Braunových soch v Kuksu a v Betlémě. Spolu se sochaři, kteří se na zásahu podíleli – Ladislavem Kofránkem, Hugem Egerem a Hansem Jägerem –, napsali Ústřední komisi ve Vídni dopis, ve kterém navrhli další možné úpravy areálu a vyzvali ke každoroční úpravě soch.⁴⁸ Další informace o Krepčíkově restaurátorské činnosti pocházejí až ze 20. let. V roce 1921 měl restaurovat portál kostela sv. Ignáce v Praze, pod jeho dozorem byly opraveny

neogotické pavilony a chrámky Slunce, Měsíce a Hvězd v pražském parku na Klamovce, věnoval se restaurování sochy sv. Isidora z druhé poloviny 18. století v obci Halouny. V roce 1922 pracoval na portále a Pietě v kostele v Holohlavech.⁴⁹ V letech 1922–1923 restauroval Brokofův morový sloup Panny Marie Neposkvrněné na Hradčanském náměstí. O rok později pracoval v Jaroměři na Braunově mariánském sloupu na náměstí.⁵⁰ Uplatnil se zde rovněž na Braunově náhrobku Anny Miseliusové přeneseném na nový hřbitov v roce 1888. Ve druhé polovině 20. let se vrátil do Kuksu, aby zde restauroval Braunovy sochy před špištalem a sochy sv. Máří Magdaleny a sv. Jana Křtitele v Betlémě.⁵¹

Informace k restaurátorskému, případně štukatéřskému dílu Václava Antoše (1878–1938) a Josefa Kalvody postrádáme zcela. První jmenovaný absolvoval speciální sochařskou školu Josefa V. Myslbeka v roce 1903. Spolupracoval na modelu jezdecké sochy sv. Václava v Myslbekově ateliéru. Kromě plastik realizoval rovněž reliéfy (pro Památník odboje, portrét Boženy Němcové a portrét Milana Rastislava Štefánika), uplatnil se také jako malíř krajin a zátiší.⁵² Josef Kalvoda (1874–1925) pobyl před vstupem na Akademii čtyři roky na studijních cestách v zahraničí (Německo, Dánsko, Švédsko). Myslbekovu speciálku dokončil v roce 1901. Z dostupných informací víme, že se věnoval plastice, ojediněle reliéfní tvorbě (*Husité, Jidáš*).⁵³

Výše citované materiály rovněž uvádějí jméno Jana Štursy, který měl být přizván „k prohlédnutí a posudku štuku“. Z literatury ani

z archivů (Národní galerie, Akademie výtvarných umění, Horácké galerie v Novém Městě na Moravě) se ovšem nedozvíme nic bližšího. Jediným vodítkem pro naše bádání je soubor fotografií sochařských památek z italských muzeí a lokalit, které si Štursa přivezl ze svých cest na Apeninský poloostrov. Fotografie firmy Alinari dokládají sochařův vztah ke klasickým dílům, jejichž působení se odrazilo i v jeho vlastní tvorbě.⁵⁴

Pro tvrzení, že větší restaurátorský zásah nebyl v roce 1922 ve Hvězdě realizován, svědčí rovněž zpráva o stavebním stavu letohrádku od Karla Fialy z dubna roku 1935. V zimě na přelomu let 1934 a 1935 probíhaly v letohrádku a přilehlé sale terénní ohledací a zabezpečovací práce. Fialova zpráva, čítající v originále 43 stran textu, se na straně 22 vyjadřuje rovněž k technologii omítek v přízemí: „... Omítka provedena byla v 1. vrstvě maltou z místního písku nazelenalé barvy na kterýž prováděno i zdivo a pak další polojemnou mastnou omítkou režného tonu z jemného písku říčního. Teprve na tuto vrstvu nanášen jemný přetučnělý štuk v síle 2–3 cm. Do profilů římsových a částí více vystouplých zjištěny byly menší zlomky cihelné jak toho sám profil snesl. Jemná omítka byla stíraná, tak že vlastně tvořila t.z.v. „štucó“ o značné tvrdosti a byla patrně připravena pro budoucí temperovou malbu... Avšak omítky stěn ve spodních částech, zejména na straně severní jsou velmi poškozeny a nahrazeny novou skoro drsnou

■ Poznámky

47 APH, Osobní fond hradního stavitele Karla Fialy (1891–1939), Stavební deníky Karla Fialy 1920–1922, zápis z 27. května 1922, s. 126: „Těž v zámečku Hvězdě provádí se čištění a různé menší opravy.“ – Zápis z 8. června 1922, s. 129: „Ve Hvězdě se pokračuje v opravách.“ – Zápis z 9. července 1922: „Ve Hvězdě čistí se plastiky v přízemí a opravuje se dlažba, jakož i zdi, plůtky a okolí zámečku.“

48 Jan Buchta, *Jaroslav Krepčík 1880–1959* (kat. výst.), Galerie výtvarných umění v Hodoníně, Hodonín 2017, s. 5.

49 Vratislav Nejedlý, Krepčík Jaroslav, in: Anděla Horová (ed.), *Nová encyklopedie českého výtvarného umění. Dodatky*, Praha 2006, s. 422.

50 Viz Buchta (pozn. 48), s. 7. – Václav Rybařík, *Pražské mariánské, svatotrojiční a ostatní světecké sloupy, Stoleť Praha 1*, roč. 28, 2012, č. 1, s. 145.

51 Viz Nejedlý (pozn. 49), s. 422.

52 Prokop Toman, Antoš, Václav, in: *Nový slovník československých výtvarných umělců*, sv. I., Praha 1947, s. 23.

53 Prokop Toman, Kalvoda, Josef, in: *Ibidem*, s. 457–458.

54 Jaromíra Nováková, *Jan Štursa. Inventář archivního fondu*, Archiv Národní galerie v Praze, Praha 2015, značka fondu 3, číslo evidenčního listu NAD 15, evidenční číslo inventáře 61, bez paginace.

Obr. 9. Helga Schmidt Glassner, letohrádek Hvězda, klenba hlavního sálu Aenea a římských čtverců, 1938. Bildarchiv Foto Marburg, inv. č. 1.570.038.

omítkou – patrně z doby oprav snad až po 1650 vzniklých.“⁵⁵ Lze předpokládat, že pokud by v roce 1922 skutečně proběhlo větší restaurování, tyto informace by měl Fiala k dispozici již tehdy. Ve 20. letech se s největší pravděpodobností odehrály obnovné práce, které měly s ohledem na výše citované informace pouze udržovací charakter. Další práce měly snad být provedeny v dalším desetiletí, ovšem k těm již nedošlo. Karel Fiala zemřel 3. dubna 1939 a do té doby nemáme žádné archivní informace o tom, že by se v letohrádku odehrály další stavební práce.

Restaurování štukové výzdoby pod vedením Pavla Janáka v letech 1948–1950

První pramenně podložené restaurování štukové výzdoby v letohrádku Hvězda spadá až do doby obnovy vedené Pavlem Janákem na přelomu 40. a 50. let 20. století. Z Janákovy písemné pozůstalosti uložené v Archivu Pražského hradu vyšly najevo další informace týkající se této části obnovy, jež probíhala před otevřením Muzea Aloise Jiráska v roce 1951.⁵⁶ Materiály lze ohraničit daty 22. prosince 1948 až 28. prosince 1950. Kromě jediného dokumentu z roku 1948 se jedná o Janákovy vlastní zápisky, úvahy a poznámky osobní povahy, které dobře ukazují architektovo památkové cítění a jeho snahu o co nejmenší možné zásahy do struktury letohrádku. S teorií a praxí památkové péče se Janák seznámil v prostředí *Klubu Za starou Prahu* v prvních dvou desetiletích 20. století.⁵⁷ V roce 1936 se po odchodu profesora Plečnika stal hradním architektem. Jeho zvolení lze chápat jako ocenění jeho předešlých památkových projektů, například adaptace Čer-

ninského paláce pro potřeby ministerstva zahraničních věcí (1924–1937).⁵⁸ Na Hradě navázal na tuto práci při adaptaci Jízdárny (1947–1949) a Míčovny (1950) pro reprezentativní kulturní účely, při úpravách rezidence prezidenta republiky v Královské zahradě (1947–1949), při rekonstrukci domů čp. 9, 10, 30 v Jiřské ulici (1952), při obnově Zlaté uličky a letohrádku v Královské zahradě (obě 1952–1955). O všech těchto akcích podrobně referoval v odborném tisku.⁵⁹ Svě požadavky dovedl prosadit také při obnově letohrádku Hvězda.

První dokument, který mapuje projektové práce ve Hvězdě, je datován 22. prosincem 1948. Památkový úřad v něm adresuje Kanceláři prezidenta zprávu o prohlídce objektu letohrádku konané za účelem posouzení oprav budovy: „Aby byl sestaven program stavebních úprav v soulase s památkovými zásadami, byl pozván přednosta Památkového úřadu Dr. Šebek, který prohlédl 12. XII. ve stavební správě plány a fotografie a dnes ve 14 hodin letohrádek Hvězdu. Byl sestaven tento památkový program: [...] stěny a klenby uvnitř podle dobrozdání Dr. Šebka⁶⁰ mají zapotřebí odborného vyčištění, něco málo oprav. Zvláště pozorně třeba vyčistit a opravit štuky v přízemí...“⁶¹

Teprve o půl roku později, dne 20. června 1949, si Janák do svého deníku zaznamenal počátek prací: „O 13. h. jsme se Studeným“⁶²

■ Poznámky

⁵⁵ APH, Stavební správa Pražského hradu, Obora Hvězda: Ohledací a zabezpečovací práce v zámečku a Salatereně, sign. Ss 35.

⁵⁶ V této souvislosti lze uvést, že v 50. letech se řada

monumentálních památek adaptovala pod heslem „zprístupnění lidu“ pro nové využití. V Praze se rekonstruovalo Karolinum (od roku 1947) a Valdštejnská jízdárna (1952–1954) byla stejně jako Jízdárna Pražského hradu (1947–1949) proměněna ve výstavní síň. V areálu Strahovského kláštera byl zbudován Památník národního písemnictví (1950–1953), svatojiřský klášter na Hradě sloužil nově účelům Muzea československého lidu (od roku 1969 Národní galerie). Lidový dům se stal Muzeem V. I. Lenina (1951–1952). Ivo Hlobil, Městské památkové rezervace v padesátých letech, in: *Dějiny českého výtvarného umění*, sv. V, 1939/1958, Praha 2005, s. 329–340, zvl. s. 331–332.

⁵⁷ Kateřina Hanzlíková, Přínos Pavla Janáka k teorii a praxi české památkové péče, *Vlastivědný sborník Pelhřimovska*, roč. 18, 2007, s. 112–188.

⁵⁸ Zdeněk Lukeš, Pražský hrad po Plečnikovi, in: *Josip Plečnik. Architekt Pražského hradu* (kat. výst.), Praha 1996, s. 141–146, zvl. s. 142.

⁵⁹ Pavel Janák, Úprava Královské zahrady na Hradě pražském, *Zprávy památkové péče* I, 1937, s. 2. – Idem, Architekt na Pražském hradě, *Architektura ČSR* VII, 1948, č. 1, s. 13–21. – Idem, Dům čp. 9 v Jiřské ulici, *Ochrana památek* XXVII, 1952, č. 1–2, s. 2–6. – Idem, Obnova sgrafit na Míčovně, *Umění* I, 1953, č. 2–3, s. 215–225. – Idem, Úprava Míčovny na Pražském hradě, *Architektura ČSR* XI, 1953, s. 212–218. – Idem, Jízdárna Pražského hradu, *Architektura ČSR* XI, 1953, s. 221–226. – Idem, Úprava letohrádku Hvězda pro Jiráskovo muzeum, *Architektura ČSR* XI, 1953, s. 201–211. – Idem, Míčovna v Královské zahradě a její sgrafita, *Ochrana památek* XXIX, 1954, č. 2, s. 9–12, č. 3–4, s. 27. – Idem – Emanuel Procházka – Zdeněk Budinka, Oprava krovu na Letohrádku v Královské zahradě pražského hradu, *Zprávy památkové péče* XIV, 1954, s. 11–24.

⁶⁰ Ing. Josef Šebek pracoval jako technický úředník od roku 1925 ve Státním památkovém úřadu pro Čechy v Praze. V roce 1949 zde nastoupil po Václavu Wagnerovi do funkce přednosty. V letech 1951–1954 působil jako první zastupující ředitel nově vzniklého Slovenského památkového ústavu v Bratislavě. Viz Josef Štulc, Moderní urbanismus a památková péče. Nad knihou Ivo Hlobila *Teorie městských památkových rezervací 1900–1975*, *Památky a příroda* 47, 1987, s. 577–589, zvl. s. 581. – Viz Štoncer (pozn. 8), s. 52.

⁶¹ PNP, Depozitář Správy národní kulturní památky Hvězda; Rukopisy, fotografie a plány ke stavební historii letohrádku Hvězda, 22. prosince 1948.

⁶² Ing. Vladimír Studený byl patrně zaměstnancem Pražského hradu. Pro Janáka pracoval rovněž na průčelí kuchyňského křídla prezidentské rezidence v Královské zahradě na Pražském hradě. Z Janákových poznámek totiž seznáváme, že „*Studený se také stěhuje s bytem [do Tezeziánského ústavu]*“. APH, fond Písemná pozůstalost hradního architekta prof. Pavla Janáka (dále jen jako fond

10

Obr. 10. Karel Plicka, letohrádek Hvězda, pohled na klenbu hlavního sálu Aenea a římských ctností, stav v roce 1943. Fotografická sbírka NPÚ, GnŘ, inv. č. 53.945.

a Pichlem⁶³ šli do Hvězdy, abychom připravili pro projekt obnovy práce na štukách, omítkách a dlažbách... štuky mají být jen vyčištěny – a to nikoli násilně – jen čištěním chlebem, zbavením prachu. Uvolněné části mají být zpevněny, chybící však nebude doplňováno. V žádném případě nemá být použito tónování ke krytí patiny. Stěny a klenby bez štuků v přízemí jsou – patrně prací K. Fialy – zbaveny bílení.⁶⁴ Vadná místa budou vyspravena opět štukem, stěny budou vyčištěny, originální nápisy a kresby rudkou pečlivě zachovány, nové znešvařující kresby a nápisy tužkou odstraněny... Stěny a klenby dosud zabílené budou zbaveny bílení...⁶⁵

V červenci ovšem Janák zjistil, že štuky jsou poškozeny více, než původně předpokládal: „... včera jsme prohlédli zkoušku započatou s Pichlem.⁶⁶ Ukazuje se, že na štukách je velká vrstva prachu, která ovšem velmi zdůrazňuje plastiku ve všech koutech. Po odstranění prachu ploché štuky jsou méně zřetelné, za to však jemnější. Při tomto čištění teprve je zřetelné, že štuky přece jen na některých místech – zvláště jsou to květinové a ovocné festony – chybí. Pichl doporučuje, aby se to doplnilo, že by jinak poruchy dál pokračovaly. Nejsem pro to a pochybuji, že by P[amátkový] úřad souhlasil.“⁶⁷

Téhož měsíce vznikl mezi Pavlem Janákem a Pichlem spor ohledně způsobu restaurování

štuků. Zatímco památkově orientovaný Janák uvolněné části štuků doplňovat nechtěl, štukatér Pichl naopak ano: „Pichl, který má mnoho chuti do conservačních prací ve Hvězdě... napovídá nyní, že práce bude stát 3 000 000! ... Když jsem se značnému obnosu divil, odůvodňuje to tím, že bude třeba štuky, kde prý mnoho chybí, doplnit a že by bylo zločinem, kdyby se to v této době neudělalo. Namítám, že ve Hvězdě nejde o to, aby byla úplná v každém detailu, ale o to, aby se tento jedinečný originál štuků i když jsou tak jak jsou poškozeny, zachoval. Kdyby se mělo doplňovat, mohl by to dělat jen nejlepší umělec, nikoli řemeslník, ale pak by to nebyl již originál renesanční...“⁶⁸ Spor se vyhroutil 21. července 1949, kdy si Janák do Deníku zapsal: „Na naléhání Pichlovo byli dnes ve Hvězdě Janák, Konůpek,⁶⁹ Vlasák,⁷⁰ Stavena⁷¹ a Pichl... stále opakuje, že chybící části štuků v přízemí mají být doplněny. ... Tvrdí, že nedoplní-li se, bude destrukce – jak říká – pokračovat dále. Tu jsem

■ Poznámky

P. Janák), 1936–1955, inv. č. 14, Deník 1949, kart. 6, 7. dubna 1949. – František Kašička – Pavel Zahradník, Rezidence v zahradě Pražského hradu, dílo tří významných architektů..., *Staletá Praha XXVI*, 2010, č. 1, s. 92–113, zvl. s. 107.

⁶³ Osoba Václava Pichla se objevuje v členské knize Společenstva štukatérů pro Čechy a Moravu v Praze, kde se uvádí pod č. 112 Václav Pichl, narozen 16. června 1909 v Kostomlatech pod Řípem, se stanovištěm na Praze I., v Konviktské ulici č. 15, a živností štukatérskou. Koncese mu byla udělena 9. října 1940 (datum a číslo koncesní lis-

tiny: IIAIH 64527/40/7 Magistrát hlavního města Prahy). Archiv hlavního města Prahy, Společenstvo štukatérů v Praze, Členové, NAD 367, č. 112. Další zprávy o Václavu Pichlovi uvádí záznam *Odborné organizace štukatérů, modelérů a sochařů se sídlem v Praze*, na jejíž valné hromadě dne 16. 5. 1935 a ustavující schůzi dne 6. 6. 1935 byl zvolen místopředsedou. Tato organizace uvedla Václava Pichla ještě v roce 1938 jako jednoho ze tří revizorů účtů. U obou záznamů je uvedena adresa Ruzyň, Fišlova kolonie č. 368. Archiv hlavního města Prahy, Spolkový katastr, zn. 5/1, sign. XX/1428, kart. 765, Oddělení I. policejního ředitelství v Praze, čj. 16870 SII, 12. 6. 1935; Oddělení I. policejního ředitelství v Praze, čj. 21495 SII, 23. 7. 1938. – Dle Janákova zápisu z 9. 9. 1949 víme, že Pichl pracoval na doporučení Staveny a že v 50. letech prováděl pro Janáka omítky prezidentské rezidence v Královské zahradě. Viz Kašička – Zahradník (pozn. 62), s. 108, pozn. 40. – Jméno Václava Pichla, respektive V. Pichla, se objevuje na šesti plánech na obnovu štuků stropů se štukovými zrcadly na zámku Karlova Koruna z roku 1951 (SPPOP-15235; SPPOP-15236) a rovněž na dvou plánech dvorní fasády Biberštejnského paláce na hradě Kost z roku 1957 (992-5-0696; 992-5-0695). Materiály jsou uchovány v plánovém archivu NPÚ.

⁶⁴ Janákovu tezi potvrzuje dokument z PNP: Depozitář Správy národní kulturní památky Hvězda; Rukopisy, fotografie a plány ke stavební historii letohrádku Hvězda, 25. dubna 1922.

⁶⁵ APH, fond P. Janák, 1936–1955, inv. č. 14, Deník 1949, kart. 6, 20. června 1949.

⁶⁶ Dle deníkových zápisů začal Pichl se zkouškou na čištění štuků dne 2. července 1949. APH, fond P. Janák, 1936–1955, inv. č. 14, Deník 1949, kart. 6, 2. července 1949.

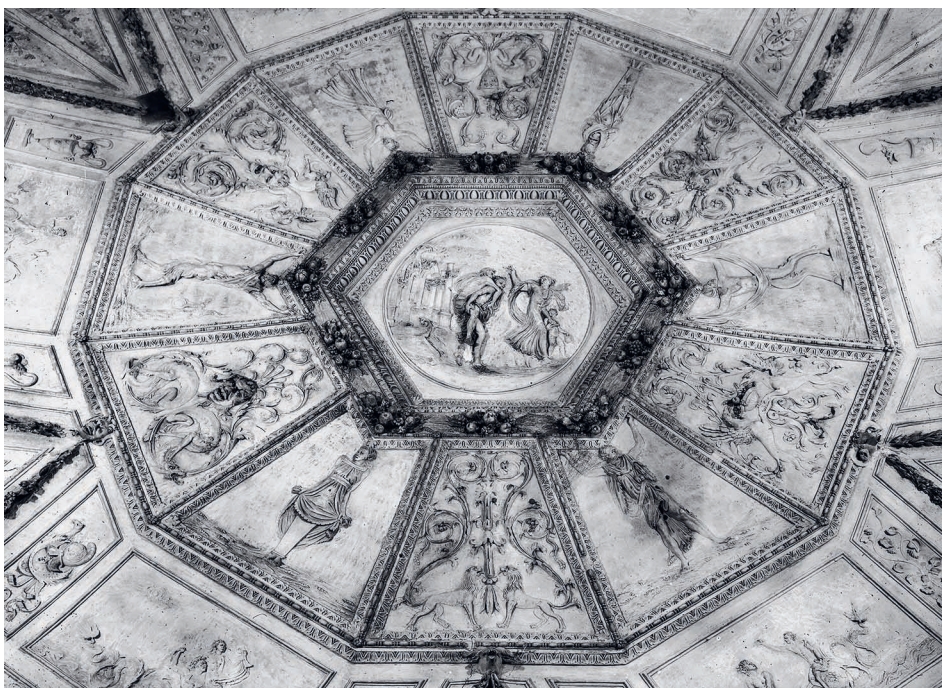
⁶⁷ APH, fond P. Janák, 1936–1955, inv. č. 14, Deník 1949, kart. 6, 13. července 1949.

⁶⁸ APH, fond P. Janák, 1936–1955, inv. č. 14, Deník 1949, kart. 6, 19. července 1949.

⁶⁹ Konůpek byl patrně zaměstnancem Pražského hradu. Při řešení otázky, zda nechat udělat na letohrádku betonový, nebo dřevěný krov, si Janák do deníku zapsal: „Upozornil jsem Konůpka, že když již má být součinný inženýr odborník na dřevěné konstrukce, že očekávám, že Ph [Pražský hrad] získá tím dokonalý plán stavu krovu, jeho vyšetření a dobrý návrh rekonstrukce.“ APH, fond P. Janák, 1936–1955, inv. č. 14, Deník 1949, kart. 6, 20. června 1949.

⁷⁰ Jak vyplývá z Janákovy zápisu, Vlasák byl vedoucí Staveny: „Dnes byl v Sao vedoucí Staveny Vlasák se svým zástupcem...“ APH, fond P. Janák, 1936–1955, inv. č. 14, Deník 1949, kart. 6, 6. září 1949.

⁷¹ Československé stavební závody, n. p., Praha existovaly od poloviny roku 1948 (se zpětnou platností ke dni 1. 1. 1948). Byly sem začleněny soukromé stavitelské firmy, družstva i společenstva a společnosti. Jedním z nich byl také závod Stavena, který v roce 1951/1952 přešel k n. p. Pozemní stavby, Praha. Státní oblastní archiv v Praze, Inventář – Československé stavební závody, n. p., závod STAVENA, Praha 1, Ovocný trh 4, ev. č. 544/232000, 101/JAF:860, sig. NAD 860.

11

musil již energicky vyvrátit, že by štuky mohly být doplňovány... Hvězda nemá a nemusí působit jako nová... o nebezpečí pokračování destrukce nemůže se mluvit, protože je jisto, že destrukce v poslední době vůbec nebyla pozorována. Správce Němeček na dotaz ujistil, že za dobu, co působí ve Hvězdě, nebylo nikdy nalezeno nic ze spadlého štku. Štuky tedy drží, neopadávají...⁷²

V srpnu 1949 se Janákovi dostalo doporučení ze strany Památkového úřadu: „Oba [Vlčková, Kotrba] ihned odmítli jakékoli doplňování, dokonce i čištění nemusí být tak úplné, konečně vyslovili podezření, zda Pichl nepřetonoval zkoušku. Upozorňovali, že nutno dát na jeho práci a odbornost pozor.“⁷³ V září se Janák začal zabývat myšlenkou na odvolání Pichla z restaurátorských prací a zároveň na povolání znalců z řad profesorů předních uměleckých škol: „Opětovně se setkávám u památkářů s míněním, že Pichl, kterému podle doporučení Staveny měla být svěřena práce na čištění štuků, je po stránce odborné nespolehlivý. A že mu nelze důvěřovat, že by tak zodpovědnou práci provedl památkářsky, jak býti má. Připadá mě, že bude proto nutno, aby k provedení této práce byli přizváni jako znalci někteří sochaři, aby spolupůsobili s PÚ při určení směrnic práce a na její průběh dozorovali... Navrhl jsem dnes dr. Schenkovi,⁷⁴ aby k takové funkci byli pozváni Lauda, Wágner a Štipl. Souhlasil.“⁷⁵

V souvislosti s povoláním těchto odborníků do Hvězdy je třeba říci, že Janák se se všemi osobně znal, a to již z předválečného období z Umělecko-průmyslové školy v Praze. Antonín Wagner studoval u Janáka, který byl v roce 1921 jmenován po Josipu Plečnikovi profesorem,

ve speciální škole architektury.⁷⁶ Jan Lauda (1898–1959) a Karel Štipl (1898–1972) zde působili jako jeho pedagogičtí kolegové. Štipl pracoval na škole již od roku 1920, v roce 1927 zde získal profesuru ve škole dekorativní plastiky. Jan Lauda byl zaměstnancem školy v letech 1936–1946.⁷⁷ Janáka se Štiplem pojil také soukromý zaměstnavatel, neboť se oba uplatnili v práci pro Bartoně z Dobenína – Štipl realizoval kovanou mříž do rodové kaple v chrámu sv. Víta v Praze,⁷⁸ Janák upravoval druhé patro Dobenínova zámku v Novém Městě nad Metují (1941).⁷⁹ Během války se cesty všech mužů dramaticky rozešly. Zatímco Janák i Lauda pracovali nadále,⁸⁰ Štipl byl v roce 1944 internován v Terezíně v Malé pevnosti.⁸¹ Po válce pokračoval Janák ve funkci hradního architekta, Lauda založil novou sochařskou školu na Akademii výtvarných umění (1946)⁸² a Štipl se vrátil ke své práci do ateliéru skla a umění glyptiky na Vysoké škole umělecko-průmyslové.⁸³ Jejich povolání do role posuzovatelů nebylo tedy z Janákovy strany zcela nelogické, neboť si jistě vážili jejich odbornosti a vykonané práce.

Další dokument je datován 15. zářím 1949. Zde se dočteme, že také dr. Šebek, přednosta Památkového úřadu, Janáka upozorňoval, „že by nebylo radno Pichlovi, ale ani jinému štukatéru svěřit čištění štuků bez obav. V poslední době je tento obor velmi zkažen“. Janák na to reagoval slovy, že „bude nutno obrátit se k umělcům, na jichž umělecký charakter lze spoľhnout, aby se zúčastnili svou radou, případně i dozorem na čištění štku... Došli jsme k tomu, že Kancelář prezidenta republiky pozve kupř. 3 umělce, u nichž předpokládá zájem o tuto uměleckou památ-

Obr. 11. Četmír Šíla, letohrádek Hvězda, pohled na klenbu hlavního sálu Aenea a římských ctností, stav v roce 1950. Fotografická sbírka NPÚ, GnŘ, inv. č. 43.798.

ku, ke společné poradě s PÚ, kde se rozhodne o způsobu konservace a zadání práce“.⁸⁴

Další dokument je datovaný až k lednu roku 1950. Spory s Pichlem byly mezitím patrně překonány, neboť v Janákových zápiscích nalézáme konstatování o správnosti zvoleného postupu restaurování a zároveň první informace o technologii, již byly štuky zhotoveny: „... čištění bylo započato správně, štuky se vyprašují jen měkkými štětci, profilované články se vymyjí. Shodně se řeklo, že nezáleží na tom, aby všechna patina byla odstraněna, protože štuky pozbudou pak plasticky... Kde chybí něco na figurálních, nebude vůbec

■ Poznámky

⁷² APH, fond P. Janák, 1936–1955, inv. č. 14, Deník 1949, kart. 6, 21. července 1949.

⁷³ APH, fond P. Janák, 1936–1955, inv. č. 14, Deník 1949, kart. 6, 17. srpna 1949.

⁷⁴ Dr. Antonín Schenk pracoval v Kanceláři prezidenta republiky. Viz Kašička – Zahradník (pozn. 62), s. 104.

⁷⁵ APH, fond P. Janák, 1936–1955, inv. č. 14, Deník 1949, kart. 6, 9. září 1949.

⁷⁶ Kolektiv autorů, Wagner, Antonín, in: *Slovník českých a slovenských výtvarných umělců 1950–2010*, sv. XXI (W–Ž), Ostrava 2010, s. 19–20.

⁷⁷ [http://abart-full.artarchiv.cz/osoby.php?Fvazba=pusobenii=&Fmistoumrti=&Fprijmeni=lauda&Fjmeno=jan&FnarozDen=&FnarozMes=&FnarozRok=1898&FumrtiDen=&FumrtiMes=&FumrtiRok=&Fmisto=&Fobor=](http://abart-full.artarchiv.cz/osoby.php?Fvazba=pusobenii=&Fmistoumrti=&Fprijmeni=lauda&Fjmeno=jan&FnarozDen=&FnarozMes=&FnarozRok=1898&FumrtiDen=&FumrtiMes=&FumrtiRok=&Fmisto=&Fobor=,), vyhledáno 26. 4. 2019.

⁷⁸ Sylva Petrová, Padesátá léta, školy profesorů Josefa Kaplického a Karla Štipla 1948–1958, in: *České sklo*, Praha 2019, s. 39–52, zvl. s. 48.

⁷⁹ Pavel Vlček – Jiří Hilmera, Janák, Pavel, in: *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*, Praha 2004, s. 273–274, zvl. s. 274.

⁸⁰ Vendula Hnídková, Soupis urbanistických, architektonických a uměleckořemeslných prací Pavla Janáka, in: *Pavel Janák. Obrys doby*, Praha 2009, s. 243–259, zvl. s. 258–259. – Vojtěch Lahoda, Moderní umění a cenzura v letech protektorátu, in: *Dějiny českého výtvarného umění*, sv. V, 1939/1958, Praha 2005, s. 115–130, zvl. s. 117, 118, 126.

⁸¹ Ivana Panochová, Kresba a malba v nacistických perzekucích zařízeních, in: *ibidem*, s. 105–114, zvl. s. 112.

⁸² Anděla Horová, Doba protektorátu a poválečná léta, in: *ibidem*, s. 21–30, zvl. s. 24, 27.

⁸³ Sylva Petrová, Sklo a keramika 1939–1948, in: *ibidem*, s. 267–270, zvl. 268. – Sylva Petrová: Sklo a keramika 1948–1958, in: *ibidem*, s. 459–464, zvl. s. 461.

⁸⁴ APH, fond P. Janák, 1936–1955, inv. č. 15, Deník 1950, kart. 6, 15. září 1949.

12

13

doplněno, uvolněné jejich části budou ovšem doplněny. Na ornamentálních člancích a profilech tu a tam něco chybí... Při tom zjištěno, že vaječníky a listovce jsou mačkány do forem, štukatéri říkají ještě kvečování! – Šebek vyslovil zajímavý a pozoruhodný názor, že plastiky volné, figury v náplních jsou rovněž vymačkávány a nikoli tedy nanášeny ale z forem!⁸⁵

O den později Janák ve svých úvahách polemizoval, zda figurální motivy nemohly být skutečnými odlitky antických reliéfů: „... jsou-li, jak je velmi pravděpodobno,.... mačkány z forem... jsou tak jemné, že není na nich pozorovat modelovací zásahy, žádnou improvizaci a zběžnost... patrný nějaký vývoj práce a ruky... žádný smysl pro kompozici v prostoru. Pak by byl možný i dohad a domněnka, že 1./ v dílně byly provedeny formy i kdyby šlo jen o jednotlivý případ a byly pak vymačknuty na klenbě. 2./ že jsou to vůbec odlitky a formy ze skutečných antických štuků. Není to nepravděpodobné. Jistě skoro se to zdá být pro články vaječníku, listovce, perlovce...“⁸⁶

Dne 17. února 1950 se v Janákových zápiscích dočteme, že prezident republiky měl v úmyslu přispět na obnovu letohrádku Hvězda. Janák si v této souvislosti zapsal: „... jsme s Konůpkem shodně poukázali na to, že chce-li prezident přispět na obnovu Hvězdy, že by náleželo, aby hrad přispěl kupř. rekonstrukci

krovu nebo isolační štolou, které náležejí k podstatě budovy. Neboť s nedostatečným krovem a nezajištěnými základy přece nemůže být dána k dispozici Jiráskovu muzeu. Naproti tomu čištění stěn a štuků by logicky mohlo být z nákladu Jiráskova muzea, protože to je práce vnitřková. Dr. Schenk však namítl, že prostředky, které jsou k dispozici (Masarykův fond) jsou uvolnitelné právě jen na práce uměleckohistorické povahy.“⁸⁷

V březnu 1950, kdy mělo být opět započato s čištěním štuků, se na postup prací přišel podívat sochař Karel Štipl: „... s prof. Štiplm prohlédli jsme dnes štuky na klenbách. Neznal je podrobněji, myslíval, že jsou až pozdní. Přislíbil, že na čištění štuk, s kterým má být započato opět 20. 3., dohlédne. Dnes jsme je jen povšechně prohlédli. Těším se, že bude s jeho součinností rozřešen způsob práce těchto štuků, co je nanášeno, co je taženo, a co je z forem. Myslím, že z forem budou nejen – což je jisté – ornamentální články vaječníků atd., ale patrně i volné rosety, mušle, dohadoval by však, že i některé figurální věci byly opakovány z formy.“⁸⁸

Dne 28. dubna 1950 si Janák se znepokojením zapsal, že dělníci ze Staveny poškodili část štuků na jedné z kleneb: „... parta štukatérů pracuje v rotundě, bude nutno na ně dohlédnout. S hrůzou zjišťuji, že Stavena – aniž se koho ptala – provedla zase něco na jedné

Obr. 12. Letohrádek Hvězda, pohled do hlavního sálu Aenea a římských ctností, stav v roce 1950. Foto: Čestmír Šíla. Fotografická sbírka NPÚ, GnŘ, inv. č. 43.795.

Obr. 13. Letohrádek Hvězda, klenba stropu, sál Aenea a římských ctností, 50. léta 20. století. Foto: Josef Sudek. Dedicové Josefa Sudka – Ústav dějin umění AV ČR, v. v. i.

z kleneb křídel podle své hlavy. Bude nutno zjistit, jak se to stalo.“⁸⁹

V květnu se dále pracuje na čištění štuků a Janák na základě výpovědi štukatérů přehodnocuje svůj názor na technologii štuků: „Prohlédl [jsem] podrobně opravu štuků v rotundě, kde pracují 3 štukatéri. Postupují správně podle dohody a směrnic s PÚ. Spravují se trhliny v klenbě, doplňují se jen poškozené články (pásky), co chybí na figurálních reliéfech a květinových a ovocných, se nedoplňuje vůbec, jen uvolněné části – a těch je velmi málo – se upevňují. Půda štuků se vůbec neopravuje, ponechávají se všechny její nerovnosti, takže

■ Poznámky

⁸⁵ APH, fond P. Janák, 1936–1955, inv. č. 15, Deník 1950, kart. 6, 4. ledna 1950.

⁸⁶ Ibidem, 5. ledna 1950.

⁸⁷ Ibidem, 17. února 1950.

⁸⁸ Ibidem, 10. března 1950.

⁸⁹ Ibidem, 28. dubna 1950.

Obr. 14. Letohrádek Hvězda v Praze, sál Aenea a římských ctností, Aeneas prchá z hořící Tróje, detail Aeneas s Anchisem. Foto: Vlado Bohdan, 2013. Ústav pro dějiny umění AV ČR, v. v. i.

i náznaky kresby špachtlí zůstanou zachovány. Opětovně jsme se štukatery probírali způsob práce štuků. Tvrdí, že pásy jsou taženy šablonkou, ale jen primitivní, nikoli vozíkem. O vaječnicích a listovcích tvrdí, že jsou vymačkávány formou teprve na místě, hloubky dodělávány špachtlí a nejsou tedy – jak jsem se domníval, lité a nasazované. Také všechny rosety, o kterých jsem se rovněž domníval, že jsou lity dole a nasazovány, jsou vesměs nanášeny na místě...⁹⁰

Dne 3. května Janák hodnotil porušení štuků vlivem vlhkosti v severní chodbě: „... Pracují již v severní chodbě. Zde štuky na východním čele chodby jsou porušeny. Zřejmě je to důsledek toho, že zeď v čele chodby je jen na sílu cihly, takže zeď prochladá a na jejím vnitřním líci se sráží vlhko. Proto se zde usazuje hojně prachu. Skutečně však poškození je oproti vzhledu menší, je vlastně jen základní půda, relief nepatrně. Za to bylo zjištěno, že štuky na klenbě bezprostředně při čelní zdi chodby – patrně ze stejného důvodu vlhkem porušené – jsou opraveny – neznámo kdy – a to jen sádrou.“⁹¹ Téhož měsíce podal Janák ve svých zápiscích další informace o technologii štuků a zároveň popsal opravy, které bylo nutné provést po zásahu dělníků ze Staveny: „Prohlédl jsem pak znovu podrobně práci na štukách v severním křídle. Štukatěři zde dávají do pořádku, co před tím úderníci by byli chtěli zkazit. Celkem jsou poškozená místa nepatrná, štuky se ještě myjí, spravují se jen trhlíny (v záklenku okna). Trhlín v klenbách je vůbec jen zcela nepatrně... Za to na několika málo místech jsou správkou sádrou. Také je pozoruhodné, že na některých figurálních náplních jsou zřetelné stopy šedého nátěru!“⁹² Konečně také bylo podrobnou prohlídkou zjištěno, že formička, kterou byl listovec tlačěn, je na šířku dvou listů a dvou půlek! Štukatěři říkají, že tažené oblounové lišty byly dělány a podle pravidla taženy oblounovou špachtlí. Je také patrné, že – jak jinak nebylo možno – nejprve vytaženy byly rámování na klenbě a v něm pak teprve figurální motivy. Půda uvnitř náplní je hlouběji.⁹³ Dne 17. května 1950 se dozvídáme jména restaurátorů, kteří čistili a opravovali štuky: „... Černý Emil,⁹⁴ Lopatka Václav, Rákosník Otakar,⁹⁵ Šubrt Karel.“⁹⁶ Práci dokonči-

14

⁹² Tato informace je pozoruhodná s ohledem na dochované fotografie v Bildarchiv Foto Marburg od Helgy Schmidt-Glassner (celkem 8 fotografií z doby kolem 1939) a Otto Kletzla (3 fotografie, 1935), které navozují dojem, jako by některé dekorativní rámce štuků byly skutečně natřeny šedým nátěrem. Fotografie jsou dostupné zde: <https://www.bildindex.de/media/obj20046908/fm73600?medium=fm73600>, <https://www.bildindex.de/media/obj20046909/fm73603?medium=fm73603>, <https://www.bildindex.de/media/obj20046910/fm73604?medium=fm73604>, vyhledáno 5. 11. 2019. Otázkou zůstává, zda se nejedná o špatnou kvalitu fotografií, případně retuší. Fiala o šedém nátěru štuků nikde nehovořil, poprvé se tato zpráva objevuje až u Janáka a dnešní stav nenasvědčuje tomu, že by tomu tak bylo. Tento problém by měl být objasněn právě probíhající restaurátorský průzkum, který bude dokončen na jaře roku 2020.

⁹³ APH, fond P. Janák, 1936–1955, inv. č. 15, Deník 1950, kart. 6, 12. května 1950.

⁹⁴ Emil Černý je uveden v materiálech Společества štukatérů, respektive *Knize učňů od roku 1911*, pod č. 86. Narodil se roku 1908 v Libochovicích. Učil se u sochaře Jakuba Kocourka od 2. listopadu 1925 jeden rok, deset měsíců a čtrnáct dní. Jako jeho poručník je uveden mistr truhlář Antonín Babáček. Archiv hlavního města Prahy, Společenstvo štukatérů v Praze, Učňové od roku 1911, NAD 367, č. 86.

⁹⁵ Podrobnější informace o životě a díle ze všech zmínovaných známe pouze u Otakara Rákosníka (1903–?), který v letech 1919–1925 studoval na UMPRUM ve speciální škole profesora Drahoňovského. Jeho otec Oldřich vedl v pražském Karlíně, v ulici Palackého č. 60, sochařský a štukatérský závod a byl činovníkem ve spolku *Odbor sochařů a štukatérů*. Otakar po studiích podnikl cesty po Německu a Francii, poté se usadil v Praze. Věnoval se tvorbě pro architekturu a restaurování historických památek. Archiv hlavního města Prahy, Vysoká škola umělecko-průmyslová v Praze, NAD 1379, Katalog speciální školy

■ Poznámky

⁹⁰ APH, fond P. Janák, 1936–1955, inv. č. 15, Deník 1950, kart. 6, 2. května 1950.

⁹¹ APH, fond P. Janák, 1936–1955, inv. č. 15, Deník 1950, kart. 6, 3. května 1950.

li, nyní pomáhají na přeštukování stěn a rýh v přízemí. Zásah úderníků je odčiněn, štuky, kde vylepšovali nátěrem, jsou opět smyty. Při tom znovu luštíme způsob práce provádění štuků. Štukatěři říkají, že strop hned proti schodům, kteréž vždy a nyní po očištění zvláště působí nápadně bíle, je ze zcela jiného, neobyčejně tvrdého materiálu.⁹⁷

Dokončení prací na obnově letohrádku Hvězda spadá na podzim a zimu roku 1950. Ve zprávě o postupu prací ve Hvězdě dochované v Kanceláři prezidenta republiky se 18. října 1950 píše, že „... uvnitř budovy jsou práce v podstatě skončeny. Pěkné štuky v přízemí byly vyčištěny, rovněž tak byly vyčištěny všechny omítky.“⁹⁸ Na závěr roku, 28. prosince 1950, si Janák ve svém deníku ještě poznamenal: „Ve Hvězdě přitápí se koši s koksem, upozornil jsem, že to není možné s ohledem na voskování stěn a štuků.“⁹⁹

K jakým poznatkům tedy Janák během restaurování štuků došel? Na začátku prací byl přesvědčen, že vejcovce a listovce byly vymáčkávány z forem. Podobně uvažoval i o některých figurách. Zároveň zvažoval, zda figurální i ornamentální motivy nemohly být odlišky skutečných antických reliéfů. Tyto úvahy podpořil také profesor Karel Štipl. V průběhu prací se ovšem ukázalo, že vejcovce, listovce a rozety byly vymáčkávány na místě a že oblounové lišty byly taženy primitivní šablonkou, respektive oblounovou špachtlí. Nejprve bylo vytaženo rámování a posléze byly provedeny figurální motivy. Při restaurátorských pracích se odhalilo, že k největšímu poškození došlo v severní chodbě. Projevila se zde vlhkost, která ovšem poškodila více základní pole než samotný reliéf. Během oprav v severní chodbě štukatěři konstatovali, že bezprostředně při čelní zdi chodby byly štuky opraveny sádkou. Na figurách navíc identifikovali stopy šedého nátěru. Zároveň upozornili, že nápadně bílý strop proti schodům byl ze zcela jiného, tvrdého materiálu. V dalších sálech spravili trhliny v klenbě, vyčistili štuky i stěny a doplnili poškozené pásy. Figury ani ornamenty nedoplňovali, pouze jejich uvolněné části připevnili. Základní pole štuků se neupravovalo, aby byly zachovány všechny nerovnosti a kresby špachtlí. Na závěr proběhlo voskování stěn a štuků.¹⁰⁰

Závěr

Letohrádek Hvězda v Praze na Bílé hoře se vždy těšil zájmu ze strany odborné i laické veřejnosti. Navzdory tomu téma restaurování dochované štukové dekorace v přízemí letohrádku odborné pozornosti prozatím spíše unikalo. Předložená studie se snažila na základě rozboru doposud nezveřejněných archiválií a zpráv z dobového tisku a odborné lite-

ratury tuto část bádání o letohrádku obohatit o nové poznatky a přispět tak k rozvoji dalšího výzkumu týkajícího se restaurování umělecky cenných štukových děl na našem území.

Díky těmto poznatkům můžeme snahu o záchranu této památky datovat do roku 1866, kdy byla Hvězda na krátko zpřístupněna veřejnosti. Za záchranu štuků v letohrádku se postavili jak jednotlivci, respektive Josef Alexander Helfert, Jan Erasm Vocel nebo Cornelius Schaffner, tak instituce jako Hlavní město Praha nebo Umělecká beseda. Ústřední komise se v této věci obrátila na pražského primátora dr. Klaudyho, Generální štáb v Praze, České místodržitelství, ministerstvo války, ministerstvo vnitra a předsedu vlády. Další snahy o restaurování štukové výzdoby bylo možné sledovat ve Zprávách Ústřední komise (1880), průvodcovské literatuře Františka Adolfa Borovského (1887) a komentářích Josefa Svátka (1892, 1899). Z těchto pramenů lze odvozovat, že větší restaurátorský zásah do konce 19. století, respektive začátku 20. století proveden nebyl.

Nejpravděpodobněji bylo první restaurování štukové výzdoby ve Hvězdě realizováno až v roce 1922 pod vedením hradního stavitele Karla Fialy. O jeho angažmá v této věci jsme neměli dosud z odborné literatury žádné zprávy. K objasnění Fialovy role přispívají až archivní materiály nalezené v archivu Pražského hradu a Památníku národního písemnictví. Celkem šest archiválií datovaných mezi 5. březnem a 9. červencem 1922 odkrylo Fialovu úřední korespondenci adresovanou Kanceláři prezidenta republiky, Státnímu památkovému úřadu a sochaři Jaroslavu Krepčíkovi a jeho vlastní deníkové zápisky. Ukázalo se zde, že již na počátku 20. let 20. století došlo v určité míře, kterou dochovaný archivní materiál zcela přesně neodkrývá, k restaurování štuků v letohrádku. Kromě citovaného sochaře Krepčíka, který měl být pověřen vedením restaurování, se na práci podíleli také akademičtí sochaři Václav Antoš a Josef Kalvoda.

Poslední kapitola studie rozkryla na podkladě písemné pozůstalosti architekta Pavla Janáka uložené v Archivu Pražského hradu řadu nových skutečností týkajících se restaurování štuků, jež proběhla v době celkové obnovy letohrádku v letech 1948–1950 před otevřením Muzea Aloise Jiráska. Materiály lze ohraničit daty 22. prosince 1948 až 28. prosince 1950. Jedná se o Janákovy vlastní zápisky, úvahy a poznámky osobní povahy, které dokládají na jedné straně konzultace s profesory z předních uměleckých škol i se zástupci Státního památkového úřadu, na druhé straně ukazují jeho někdy marný boj s dobovou stavitelskou praxí. Zápisky dobře ilustrují architektovu sna-

hu o co nejlepší možné porozumění užitě technologii, již byly štuky realizovány, tak aby nedošlo k jejich nezvratnému poškození. Zároveň ukazují jeho přesvědčení, že autenticita štuků nemá být nahrazena záměrným doplňováním. Řečeno jeho vlastními slovy: „Práce na památce bude nejlepší, není-li na památce vrácené životu vidět.“¹⁰¹

Zcela na závěr uvedme, že štuková dekorace, na kterou se díváme ve Hvězdě v 21. století, není stoprocentně shodná s Janákovou obnovou, neboť v 80. letech 20. století bylo provedeno další restaurování, k němuž se ovšem doposud nepodařilo nalézt odpovídající archivní materiál, a proto není součástí této studie. Toto zjištění o chybějícím závěrečném článku v cestě za důkladným poznáním osudů interiérové výzdoby této významné památky rovněž jasně nasvědčuje tomu, že historie a problematika restaurování štuků letohrádku Hvězda ještě není zcela uzavřenou badatelskou kapitolou a že si i do budoucna zaslouží pozornost odborné veřejnosti.

Článek byl zpracován v rámci projektu *Re-nesanční a manýristický štuk v Čechách a na Moravě, podpořeného Ministerstvem kultury ČR, grant NAKI II, id. č.: DG18PO20VV005*.

■ Poznámky

prof. Drahoňovského, inv. č. 117, 118, 119, 120, 121. – Kolektiv autorů, Rákosník, Otakar, in: *Slovník českých a slovenských výtvarných umělců 1950–2010*, sv. XII (Por–Rj), Ostrava 2010, s. 256. Petr Šámal, Firma Rákosník v Karlíně jako továrna na architektonickou výzdobu. Fungování, tvorba a význam sochařsko-štukatérského závodu od éry secese a historismu do první poloviny 20. století, *Staletá Praha*, roč. XXXIV, 2018, č. 1, s. 73–102.

⁹⁶ Stejně jako Emil Černý je i Karel Šubrt zaznamenán v knize pomocníků *Společenstva štukatérů pro Čechy a Moravu v Praze* pod č. 62 jako pomocník Václava Pichla. Podle tohoto dokumentu se narodil 11. dubna 1899, měl příslušnost v Dužnících, do práce u Pichla nastoupil 26. srpna 1942. Archiv hlavního města Prahy, Společenstvo štukatérů v Praze, kniha pomocníků, NAD 367, č. 62.

⁹⁷ APH, fond P. Janák, 1936–1955, inv. č. 15, Deník 1950, kart. 6, 17. května 1950.

⁹⁸ APH, fond Kancelář prezidenta republiky, Stavební věci Pražského hradu a Lán (1919–1969), sign. PH 403045/62, Letohrádek a obora Hvězda, Přestavba na Jiráskovo muzeum, 18. října 1950.

⁹⁹ APH, fond P. Janák, 1936–1955, inv. č. 15, Deník 1950, kart. 6, 28. prosince 1950.

¹⁰⁰ Za provedení archivní průzkum děkuji paní Radce Tíbitanzlové.

¹⁰¹ Pavel Janák, Architekt a památka, *Architektura ČSR*, 1952–1953, č. 7–9, s. 219–220.

wet slaking, or slaking of lime in an excess of water. In a container, under controlled conditions, lumped lime (in the picture, added from the wheelbarrow) reacts with water (in the picture, the water supply is in the barrel). After the lime reacts violently with water, the lumped lime breaks down into a lime suspension in water. The suspension is discharged, here through a sieve, into a lime pit. At that moment, the process of lime slurry aging begins; **Fig. 3.** Demonstration of the traditional process of lime slaking at the Švihov State Castle. The photo shows the discharge of lime slurry into the water from the container into a lime pit, 2013; **Fig. 4.** A mixer used to mix the lime hydrate with water; **Fig. 5.** Process for preparing a slurry from hydrate. Photo: Dagmar Michoninová; **Fig. 6.** Containers for storing slurry in the ground at the Research Institute of Building Materials. Photo; **Fig. 7.** Placing the indoor climate data logger in the slurry container during the first winter; **Fig. 8.** Empirical comparison of consistency and binding of traditional slurry. From the left: a) consistency and binding capacity of the slurry one month after thawing, b) consistency and binding capacity after 10 minutes of vigorous mixing (reactivation), c) consistency and binding capacity after 20 minutes of reactivation, d) consistency and binding capacity after about 40 minutes of reactivation; **Graph 1.** Comparison of the particle size distribution of traditionally slaked slurry (traditional slurry). The red curve represents the condition after 6 months of aging of traditionally slaked slurry, the green curve represents the condition after one year, and the blue curve after 2 years of aging the slurry; **Graph 2.** Comparison of particle size distribution of slurry prepared from lime hydrate (hydrate slurry). The red curve represents the condition after 6 months of aging of traditionally slaked porridge, the green curve represents the condition after one year, and the blue curve after 2 years of aging the slurry; **Graphs 3–6.** Comparison of particle size distribution obtained during the experiment for the hydrate slurry: 3) before freezing, 30 months old, 4) after freezing and thawing, 5) 1 month after freezing and thawing, 6) after 40 minutes of mixing (reactivation); **Graphs 7–10.** Comparison of particle size distribution obtained during the experiment for traditional slaked slurry: a) before freezing, 30 months old, b) after freezing and thawing, c) 1 month after freezing and thawing, d) after 40 minutes of mixing (reactivation).

Restoration of stucco decoration in the Hvězda Summer Palace as led by Pavel Janák and his predecessors

Pavla MIKEŠOVÁ

Keywords: Hvězda Summer Palace, Renaissance, stucco, restoration, Karel Fiala, Jaroslav Krepčik, Pavel Janák

The Hvězda Summer Palace in Prague on White Mountain has always been the focus of interest from the professional community. While art historians and historians have thus far mainly dealt with its history, Renaissance stucco decoration and the issue of its authorship, the topic of the restoration of the preser-

ved stucco decoration on the ground floor of the Summer Palace has escaped expert attention. This article seeks to clarify this part of the study of the Summer Palace on the basis of previously unpublished archival documents.

In the introductory chapter, records from period press present the turbulent history of the Summer Palace, which served as a gunpowder store for the Austrian army from 1780. Efforts to preserve this monument, and with it an interest in the clarification of its artistic and historical value, were heightened with the building's access to the public in 1866. Individuals, such as Josef Alexander Helfert (President of the Royal and Imperial Central Commission for seeking out and preserving historical and artistic properties), Jan Erazim Vocel (conservationist for Prague's historical monuments), and Cornelius Schöffner (Secretary of the Krasoumná jednota, Art Association of Bohemia), as well as institutions such as the City of Prague and the Umělecká beseda (Czech Artists' Forum), stepped up in defense of the Summer Palace and for the definitive withdrawal of the military. The Central Commission turned to the Mayor of Prague, Dr. Klaudy, General Staff in Prague, Czech Governorate, Ministry of War, Ministry of the Interior, and the Prime Minister.

The departure of the army in 1874 deepened interest in research. The first scholarly texts by Wilhelm Lübke (1873), Philipp Baum (1877), and Jacob van Falk (1879) commented on the technical preservation of the stucco works. Photographs of castings made in the Vienna Museum of Decorative Arts provided a picture of their condition in the 1870s. The article follows commentaries in the 19th century press and literature on the efforts to restore the stucco decoration. From the Reports of the Central Commission (1880), guide literature of František Adolf Borovský (1887), and the comments of Josef Svátek (1892, 1899), we can see that no major restoration took place until the end of the 19th century or early 20th century, when Dr. Luboš Jeřábek filed a bill at the Czech Parliament for the protection of objects of beauty and natural heritage properties.

It seems most probable, then, that the first restoration of the stucco decoration in Hvězda was not realized until 1922 under the leadership of castle builder Karel Fiala. We have no reports from literature on his involvement in this matter. This matter is refuted by archive materials found in the archives of Prague Castle and the Museum of National Literature. A total of six archival documents dated between 5 March and 9 July 1922 reveal Fiala's official correspondence addressed to the Office of the President of the Republic, the State Heritage Office, the sculptor Jaroslav Krepčik, and his own diary notes. This shows that in the early 1920s, stucco restoration in the Summer Palace

took place to a certain extent to which the preserved archival material does not accurately reveal. In addition to the cited sculptor Krepčik, who was to be entrusted with the management of restoration, academic sculptors Václav Antoš and Josef Kalvoda were also involved in the work.

The last chapter reveals, based on the written records of architect Pavel Janák deposited in the Prague Castle Archive, a number of new facts concerning the restoration of the stuccoes which took place at the time of the overall restoration of the summerhouse from 1948 to 1950 before the opening of the Alois Jirásek Museum. The materials can be limited from 22 December 1948 to 28 December 1950. In addition to the only material from 1948, these are Janák's own notes, reflections and remarks of a personal nature which well illustrate the architect's pursuit of the best possible understanding of the technology used in the stuccos' creation so as not to irreversibly damage them. It also shows his conviction that the authenticity of stuccoes should not be replaced by deliberate replenishment. On the one hand, the notes illustrate consultations with professors from leading art schools as well as with representatives of the State Heritage Office, while on the other hand they show his occasionally futile struggle with contemporary architectural practice.

Illustrations: Fig. 1. Friedrich Bernhard Werber, view of the Hvězda Summer Palace and surroundings, 1752, drawing from the Proceedings of Czech and Moravian Cities; Fig. 2. Ibid., view of the Church of Our Lady Victorious on Bílá Hora and Hvězda Summer Palace, 1752, drawing from the Proceedings of Czech and Moravian Cities; Fig. 3. František Schmoranz – Emil Hoffmeister, Hvězda Summer Palace, ground floor plan drawing with detail of ceiling composition, 1866; Fig. 4. Hvězda Summer Palace, vault of the main hall of Aeneas and Roman virtues, engraving, 1877; Fig. 5. Hvězda Summer Palace, vault of the main hall of Aeneas and Roman virtues, engraving, 1879; Fig. 6. Photographs of castings/details of stucco interior decoration from the Hvězda Summer Palace; Fig. 7. Hvězda Summer Palace, vault of the main hall of Aeneas and Roman virtues, 1891; Fig. 8. Jindřich Eckert, Hvězda Summer Palace, main hall of Aeneas and Roman virtues, 1915; Fig. 9. Helga Schmidt Glassner, Hvězda Summer Palace, vault of the main hall of Aeneas and Roman virtues, 1938; Fig. 10. Karel Plicka, Hvězda Summer Palace, view of the vault of the main hall of Aeneas and Roman virtues, condition in 1943; Figs. 11–12. Čestmír Šíla, Hvězda Summer Palace, view of the main hall of Aeneas and Roman virtues and the vault, condition in 1950; Fig. 13. Josef Sudek, ceiling vault, hall of Aeneas and Roman virtues, hall A, Hvězda Summer Palace, 1920s; Fig. 14. Vlado Bohdan, hall of Aeneas and Roman Virtues, Hall A, Aeneas flees from burning Troy, detail of Aeneas with Anchises, Hvězda Summer Palace, Prague, 2013.